

BAROKK ZENE HALLGATÁSA AZ 1960-AS ÉVEK ÁLTALÁNOS ISKOLAI ÉNEK-ZENE ÓRÁIN

Bevezetés

Napjaink általános iskolai ének-zene óráin természetesnek számít, hogy a diákok a barokk zenéről tanulva megismerkednek *J. S. Bach*, *Händel*, *Vivaldi* életével és néhány művével, az iskolatípusban folyó ének-zene tanítás korábbi évtizedeire visszatekintve azonban megállapítható, hogy e három zeneszerző tananyagbeli kiemelése nem volt mindig így.

Az általános iskola a II. világháborút követően, 1945-ben jött létre (Köznevelés, 1945:4). Az új iskolatípus 1946-os, első teljes tantervétől (Tanterv, 1946; Kiss, 2017) kezdve kisebb-nagyobb mértékben mindig jelen volt az énekórákon a zenehallgatás (Tanterv, 1950; Tanterv, 1956; Tanterv, 1958; Kiss, 2013), ugyanakkor az általános iskolai zenehallgatás első komoly állomásának az 1962-es Tanterv és Utasítás (Miklósvári, szerk. 1962) tekinthető. Ehhez az új tantervhez ének-zenéből is új tankönyvek íródtak: az alsó tagozat számára énekeskönyvek (Hegyi és Kovács, 1964; Dobray és Kovács, 1963, 1964)¹, a felső tagozat számára ének-zene tankönyvek (Lugossy és Petneki, 1964a, 1964d; Péter és Petneki, 1965a, 1966a). Ezeken túl új ének-zenei munkafüzetek (Hegyi, 1964; Kovács, 1963, 1966; Lugossy és Petneki, 1964b, 1965a; Péter és Petneki, 1965b, 1966b) és nevelői kézikönyvek (Hegyi és Kovács, 1963; Kovács és Péter, 1963a, 1963b, 1964; Lugossy és Petneki, 1964c, 1965b; Péter és Petneki, 1966c, 1967), valamint, a tantárgy történetében első alkalommal, központilag összeállított hanglemezek (OPI, szerk. 1964a, 1964b, 1964c, 1965, 1966) készültek. A legnagyobb újdonságot az ország összes általános iskolájába eljuttatott hanglemezsorozat jelentette, amely első ízben biztosított az iskolatípus ének-zene óráin folyó zenehallgatáshoz minden iskola és énekpedagógus számára elérhető és a tanórákon bemutatható hangzó anyagot. Fel kell hívni a figyelmet ugyanakkor arra is, hogy a tantárgy neve az addigi énekről ének-zenére változott – minden

---

¹ Az első osztály számára nem készült énekeskönyv, elegendőnek találták az osztály nevelőit kézikönyvvel ellátni (Szabó, 1991). Az első osztály számára ének-zenei munkafüzet sem íródott.

bizonytal ez is a zenehallgatás jelentősebb mértékű előtérbe kerülésével hozható összefüggésbe (*Ittész*, 1997).²

Jelen dolgozat egy tervezett sorozat első állomásaként az 1960-as évek tantárgyi reformjának részeként a zenehallgatási programot vizsgálja, a zenetörténet szempontjából. Bár a tanterv készítői határozottan elhatárolódtak attól, hogy a tananyagot bármilyen szaktudomány, ebben az esetben az úgynevezett zenehallgatási szemelvényeket a zenetörténet logikája szerint rendezzék el (*Vitaanyag*, 1961), mégis, érdemes végigtekinteni ezen a zenehallgatási programon zenetörténeti korok szerint haladva is. A mai olvasó számára ez azért lehet tanulságos, mert – egy hosszabb történelmi fejlődési folyamat részeként – napjainkra természetes jelenséggé vált, hogy az egyes zenetörténeti korszakokat a kezdetektől napjainkig mutatjuk be az általános iskolai ének-zene órákon, míg az 1960-as évek zenehallgatási programjának zenetörténeti áttekintése csak a barokk korszakkal kezdődhet el – ennél korábbi zenékkal nem találkozni az egyes osztályok zenehallgatási szemelvényei között.

A dolgozat az 1960-as évek általános iskolai ének-zene óráin folyó (gépi) zenehallgatással kapcsolatban a következő zenetörténeti/zeneirodalmi kérdésekre keresi a választ:

a, Milyen előírásokat fogalmaz meg a tanterv (*Miklósvári*, szerk. 1962) a barokk zene tanításával kapcsolatban?

b, Az alsó tagozatos énekeskönyvek (*Hegyi és Kovács*, 1964; *Dobray és Kovács*, 1963, 1964) és a felső tagozatos ének-zene tankönyvek (*Lugossy és Petneki*, 1964a, 1964d; *Péter és Petneki*, 1965a, 1966a) mit tanítanak erről a zenetörténeti korszakról a gyerekeknek?

c, Az alsó (*Hegyi*, 1964; *Kovács*, 1963, 1966) és felső tagozatos (*Lugossy és Petneki*, 1964b, 1965a; *Péter és Petneki*, 1965b, 1966b) ének-zenei munkafüzetek milyen feladatokat adnak a tanulóknak barokk zeneművekkel kapcsolatban?

d, Az alsó tagozatos hanglemezről (OPI, szerk. 1964a), valamint a felső tagozatos osztályok zenehallgatási lemezeiről (OPI, szerk. 1964b, 1964c, 1965, 1966) milyen barokk műveket hallgathatnak meg az ének-zene órákon a diákok?

---

² „... A zenei nevelés az általános képzésben korábban általában ének tantárgyként jelent meg a tantervben. Az 1960-as évek eleje óta használatos az ének-zene megjelölés, akkoriban lett ugyanis a tantárgy szerves része a (hangfelvételtől való) zenehallgatás. ...” (*Ittész*, 1997. 680. o.).

Tanterv és Utasítás³

Az 1962-es Tanterv és Utasítás (Miklósvári, szerk. 1962) típusát tekintve úgynevezett előíró jellegű, centrális tanterv (Györgyiné, 2007), amely csak röviden és általánosságban határozza meg, hogy mit kell megtanítani a gyerekeknek. A tanterv (Miklósvári, szerk. 1962) a következő pontokban fogalmazza meg az ének-zene tanításával kapcsolatos előírásait:

a, Az ének-zene tanításának feladatai: Az ének-zene tanításának alsó tagozatos feladatai közül a zenehallgatással kapcsolatban mindössze annyi említhető meg, hogy ebben az iskolai szakaszban az egyik feladat a hangszeres zene megkedveltetése (uo.). A felső tagozatban már több feladatot kapcsolható általában véve a zenehallgatáshoz (zeneirodalomhoz és zenetörténethez): „... a tanulók ismerkedjenek meg ... nagy mesterek műveiből néhány jellegzetes és jellemző szemelvényel. ...” (uo.597. o.), „... tanítsa meg ... a zenehallgatáshoz szükséges legfontosabb ismereteket. ...”(uo.), valamint „... Keltsen érdeklődést, szeretetet, megbecsülést a tanulóknak ... a nagy mesterek művészetére ... iránt. Kedveltesse meg a hangszeres zenét. ...” (uo.).

b, A tanterv mind az alsó, mind a felső tagozatban ekként rendezi el a tanítás anyagát ének-zenéből:

- 1) Szemelvények: első helyen az énekes szemelvények, majd a zenei bemutatók (ez a zenehallgatás korabeli neve) anyaga kerül meghatározásra, ezután az úgynevezett szövegtárgykört adja meg a tanterv
- 2) Ismeretek és készségfejlesztés: ebben a pontban olyan kérdéseket érint a tanterv, mint például az énekléssel kapcsolatos elvárások, a ritmikai és dallami ismeretnyújtás és készségfejlesztés, a többszólamúság
- 3) Követelmények: az egyes osztályok tananyagából a számonkérés anyagát sorolja fel itt a tanterv

A dolgozat témájához kapcsolódóan, a későbbiek megértése szempontjából, az ötödik osztály tananyagából a következőket kell kiemelni: az énekes szemelvények

---

³ Az 1962-es Tanterv és Utasítás (Miklósvári, szerk. 1962) az 1963/64-es tanévvel kezdődően, fokozatosan került bevezetésre (uo.).

zenei bemutatás alpontján belül kis táncok hangszeres előadásban történő megismeréséről ír a tanterv (*Miklósvári*, szerk. 1962), az Ismeretek és készségfejlesztés alpont a megismerendő hangszerekről szól: „... Egy-egy vonós (hegedű), réz- (trombita), illetve fafúvós hangszer (furulya) és hangszíne. ...” (uo. 598.o.)⁴, míg az ötödik osztályos követelmények között a következőket fogalmazza meg a tanterv: „... Ismerjék fel hangzásukról .... az ismertetett hangszereket. A meghallgatott művekből 3–4-et jegyezzenek meg. Gyűjtsenek tapasztalatot a meghallgatott művek kifejező jellegéről.” (uo. 599. o.).

A hetedik osztály tantervi előírásai között (Ismeretek és készségfejlesztés) ez olvasható: „... Az alkotó és a nép kapcsolatának megvilágítása Kodály, Bartók, Liszt, Chopin, Csajkovszkij, Bach, Haydn, Schubert példáján. ... Zenei tárgyú olvasmányok. ...” (*Miklósvári*, szerk. 1962. 601. o.)⁵. A hetedik osztályos követelmények között szerepel a bemutatott művek közül négy-ötnek a megjegyzése, továbbá „... Világos fogalmak a megismert művek szerkezetéről, előadói apparátusáról és kifejező jellegéről, a szerzők munkásságáról. ...” (uo. 601. o.)

A tantervi dokumentum második része, az Utasítás (*Miklósvári*, szerk. 1962) alapvetően módszertani útmutatásokat fogalmaz meg. Az alsó tagozat esetében arra hívja fel a figyelmet, hogy a zenehallgatás „esetleges, kiegészítő jellegű foglalkozás” (uo. 206. o.), míg a felső tagozaton „... 7–8. osztályokban alkalomszerűen szóljunk a zeneköltőről, arcképének bemutatása, életének egy-egy érdekes epizódja (röviden), alkotóművészetük rövid ismertetése érdeklő tanulóinkat. ...” (uo. 612-613. o.).

Tankönyvek

Az 1962-es Tanterv és Utasításhoz (*Miklósvári*, szerk. 1962) új tankönyvek készültek ének-zenéből. Az alsó tagozatos énekeskönyvek (*Hegyi és Kovács*, 1964; *Dobray és Kovács*, 1963, 1964) közül mindössze a harmadik osztályos tankönyv

---

⁴ Meglepő, hogy az ötödik osztály esetében a tanterv (*Miklósvári*, szerk. 1962) nem említi a zongorát, pedig az osztály tananyagában (*Lugossy és Petneki*, 1964a; OPI, szerk. 1964b) az egyik legmeghatározóbb hangszerről van szó. A felsorolásban szereplő többi hangszerrel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a furulya a hatodik osztályos tananyagba (*Lugossy és Petneki*, 1964d; OPI, szerk. 1964c) került át, míg az ötödik osztályos tananyagban (*Lugossy és Petneki*, 1964a; OPI, szerk. 1964a) a fuvola szerepel helyette.

⁵ A diákok a hetedik (*Péter és Petneki*, 1965a; OPI, szerk. 1965) és nyolcadik osztályos tananyagban (*Péter és Petneki*, 1966a; OPI, szerk. 1966) 13 zeneszerző művészetével és életútjával részletesebben is foglalkoznak: nyolc zeneszerző a hetedik, míg további öt zeneszerző a nyolcadik osztályos tananyagban kerül tárgyalásra. A nyolcadik osztályos zeneszerzők: *Mozart, Beethoven, Erkel, Verdi és Muszorgszkij*.

(Dobray és Kovács, 1963) utal zenehallgatásra, amikor a 24. oldalon (uo.) Kodály Háy János című daljátékából a Bécsi harangjáték meghallgatását kéri.⁶

A felső tagozatos új ének-zene tankönyvek (Lugossy és Petneki, 1964a, 1964d; Péter és Petneki, 1965a, 1966a) közül az ötödik (Lugossy és Petneki, 1964a) és a hetedik osztályos (Péter és Petneki, 1965a) tankönyv foglalkozik a barokk zenével.

a, Az ötödik osztályos (Lugossy és Petneki, 1964a) tankönyv 18. oldalán *J. S. Bach* Menüett a Kottáskönyvből című művével lehet találkozni.⁷ A tankönyv az egész oldalon ezt a művet tárgyalja: kottapéldával, szöveges didaktikai apparátussal és képi illusztrációval segíti az osztály hanglemezeről (OPI, szerk.1964b) felhangzó zene befogadását.

- 1) kottapélda: A műből az 1–16. ütem kottáját (Bach, 1957) közli a tankönyv két szólamban, betűkottás lejegyzéssel. A kottapélda végén, zárójelben jegyzik meg a tankönyvírók, hogy a műnek csak a részletéről van szó.
- 2) szöveges didaktikai apparátus: négy mondat kapcsolódik *Bach* Menüettjéhez, ebből kettő (50%) feladatot, egy megfigyelési szempontot (25%) ad a zenehallgatáshoz, egy mondat (25%) pedig magyarázatot fűz a szemelvényhez. Az 1960-as években ekként fogalmaz a tankönyv a feladatok vonatkozásában: „Hallgassuk meg *Bach* Kottáskönyvéből a Menüettet először zongora, majd hegedű és fuvola előadásában!” (Lugossy és Petneki, 1964a. 18. o.), illetve „Énekeljük el a mű egy-egy szólamát betűs kottáról; a másik szólamot hangszer játssza!” (uo.). A megfigyelési szempont mindig a „Figyeljük meg...!” szófordulattal kezdődik, így van ez ebben az esetben is: „Figyeljük meg a három hangszer hangzását, hangszínét!” (uo.), a magyarázó mondat a szemelvény kapcsán annak műfajához ad információt („Menüett: régi 3/4 ütemű tánc.” (uo.)). Az osztály nevelői kézikönyve (Lugossy és Petneki, 1964c) ekként fogalmazza meg a zenehallgatási szemelvény célját: „(18.) A *Bach* Kottáskönyvéből való Menüett

---

⁶ A Bécsi harangjáték valóban szerepel az alsó tagozat számára készült hanglemez (OPI, szerk. 1964a) II./1. blokkjában. (Az alsó tagozatos zenehallgatás – énekeskönyvek, nevelői kézikönyvek és zenehallgatási lemez egymásra vetített tartalmának ellentmondásosságáról bővebben ír Kiss (2016).)

⁷ A G-dúr Menüett (BWV Anh 119) az 1725-ös *Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach* című gyűjteményes kötetben szerepel (Bach, 1957). Újabb kutatások a sorozat kétes és vitatott hitelességű művei közé sorolják a tételt: a szerzőt anonimnak tüntetik fel, a tudósok szerint *J. S. Bach* és/vagy a fiai komponálhatták a művet (Emery, Wolff és Temperley, ©1989).

bemutatásával a hangszerek ismertetése, hangzásuk megfigyeltetése a cél. A Menüettet zongora, hegedű és fuvola egymás után szólaltatja meg. Figyeltessük meg a három hangszer hangzását, hangszínét...” (uo. 29. o.).

- 3) képi illusztráció: a tankönyvi lap alján két fénykép szerepel: a bal oldali fényképen egy fuvolázó nő, míg a jobb oldali fényképen egy hegedülő férfi fényképe látható. A tankönyv (*Lugossy és Petneki, 1964a*) semmilyen adatot nem közöl a fényképekről, pedig e két hangszer fényképe egyértelműen a hangzó anyaghoz kötődik. A zongora fényképét a 6. oldalon közli az ötödik osztályos tankönyv (uo.). Az ötödik osztályos nevelői kézikönyv (*Lugossy és Petneki, 1964c*) adata szerint *Kadosa Pál* zongorázik a fényképen, amelyre „... akkor hívjuk fel a figyelmet, amikor megismertetjük a tanulókat a zongora hangzásával. ...” (uo. 18. o.).

b, A hetedik osztályban a barokk korszakot három, *J. S. Bach*tól származó zenehallgatási szemelvénnel és két, *J. S. Bach*ról szóló úgynevezett zenei tárgyú olvasmánnyal⁸ érinti a tankönyv (*Péter és Petneki, 1965a*). A három, meghallgatásra szánt *Bach*-kompozíció: Polonéz a h-moll zenekari szvitből, Air a D-dúr zenekari szvitből és a *Notenbüchlein* g-moll Polonéze.⁹ A zenehallgatási szemelvényekhez itt is kapcsolódik kottapélda, szöveges didaktikai apparátus és képi illusztráció.

- 1) a, Kottapéldák: Polonéz a h-moll zenekari szvitből: a fuvola (*flauto traverso*) dallama az 1–24. ütemből (*Bach, 1967*), amely a hetedik osztályos tankönyvben (*Péter és Petneki, 1965a*) – a gyerekek számára az olvasás megkönnyítése céljából – az egyvonalas oktávba lett áthelyezve. Air a D-dúr zenekari szvitből: az első hegedű dallama az 1–6. ütemből (*Bach, 1967*). g-moll Polonéz: 1–32. ütem, a teljes mű felső szólama (*Bach, 1957*). A tankönyvben közölt kottapéldák jellemzően a zenehallgatás követésére szolgálnak, bár a g-moll

---

⁸ Az úgynevezett zenei tárgyú olvasmányok a tantárgy új vonását jelentik: „... Ezeket irodalmi művek megfelelő részleteiből, kiváló muzsikuskok leveleiből és más írásaiból, népszerű zeneismertető művekből kell összeválogatni, esetleg e célra újonnan megírni. Tartalmuk bővítse a tanulók ismereteit, szolgálja véleményalkotásuk fejlődését, feleljen meg a nevelői céloknak. Vezessen az ilyen tárgyú irodalom, a folyóiratok és a napi sajtó közleményei iránti érdeklődésre. ...” (*Péter, 1961. 5. o.*).

⁹ A Polonaise a h-moll zenekari szvit (BWV 1067) V. tétele (*Bach, 1967*), az Air a D-dúr zenekari szvit (BWV 1069) II. tétele (uo.). A g-moll polonéz (BWV Anh. 119) az *Anna Magdalena Bach* számára komponált 1725-ös *Klavierbüchlein* (*Bach, 1957*) egyik tétele. Az újabb kutatások ezt a billentyűs művet is a kétes és vitatott hitelességű alkotások közé sorolják. A G-dúr Menüetthez hasonlóan a *Bach*-szakértők itt is anonim szerzőről, vagy *J. S. Bach* és/vagy fiai alkotásáról írnak (*Emery, Wolff és Temperley, ©1989*).

Polonéz esetében a mű pár ütemének előre történő elolvasását is javasolja az osztály nevelői kézikönyve (*Péter és Petneki, 1966c*).

- 2) Szöveges didaktikai apparátus: a három *Bach*-kompozícióhoz összesen nyolc mondat kapcsolódik a tankönyvben (*Péter és Petneki, 1965a*) – legtöbb a magyarázó mondat (négy, 50%), ezt követik a feladatot adó mondatok (három, 37,5%), végül egy megfigyelési szempontot megfogalmazó mondattal (egy mondat, 12,5%) lehet találkozni. A magyarázó mondatok közül az előadói apparátusra utal a h-moll zenekari szvit Polonéz tételéhez kapcsolódó magyarázat, a D-dúr zenekari szvit Air tételében a zenei tétel gazdag díszítettségére hívják fel a tankönyvírók a tanulók figyelmét, a g-moll Polonéz esetében a csembalóról adnak meg a zongorával összehasonlítva alapvető információkat. A feladatokat adó mondatok tipikus mondatkezdése: „Hallgassuk meg...!”. A h-moll zenekari szvit Polonéz tételénél ennél több nem is hangzik el, míg a D-dúr zenekari szvit Air tételében ezen túlmenően feladat a szólóhangszer és a zenekar hangzás alapján történő meghatározása is. A g-moll Polonéz esetében az is kiderül a zenehallgatásra utaló feladat meghatározásából, hogy a művet csembaló előadásában hallgatják meg a tanulók. Az egyetlen megfigyelési szempont a g-moll Polonézhez kötődik: a hangszer hangzását kell megfigyelniük a tanulóknak.
- 3) képi illusztráció: a hetedik osztályos ének-zene tankönyv (*Péter és Petneki, 1965a*) 53. oldalán *Bach* portréja látható, ugyanakkor sem a tankönyv (uo.), sem az osztály nevelői kézikönyve (*Péter és Petneki, 1966c*) nem adja meg a kép pontos forrását; ez utóbbi mindössze annyit közöl, hogy „... Bach képe egykorú festmény. ...” (uo. 72. o.).
- 4) zenei tárgyú olvasmányok: az 1960-as évek általános iskolai ének-zene tanításának új vonását jelentik az úgynevezett zenei tárgyú olvasmányok. A hetedik osztályos ének-zene tankönyvben (*Péter és Petneki, 1965a*) két olvasmány foglalkozik *J. S. Bach* életének egy-egy epizódjával: *Bartha Dénes Bach*-könyvéből (*Bartha, 1960*) a zeneszerző lüneburgi diákéveiről olvashatnak egy rövid részletet a tanulók, míg *Péterffy Ida* nagy zeneszerzőkről kis történeteket elmesélő könyvéből (*Péterffy, 1959*) egy meghiúsult zenei verseny

szintén rövid leírását idézik a tankönyvírók. A zenei tárgyú olvasmányok, így a *Bachról* szóló két olvasmány feldolgozására is jellemző, hogy nem a tanórán, hanem otthon kell sort keríteni az elolvasásukra (*Péter és Petneki, 1966c*). Az osztály nevelői kézikönyve szerint a *Bachról* szóló olvasmányok célja, hogy kialakuljon egy kép a tanulóknak a zeneszerzőről, akinek „... muzsikája, művészete ma is az egész emberiség nagy kincse. A zenét tanuló ifjúság az ő művein nő fel. Alkotásai állandóan műsoron vannak. ...” (uo. 76. o.).

Munkafüzetek

Az 1960-as és 1970-es években – a korszerűsítés jegyében – az újonnan írott tankönyvek mellett többek között munkafüzetek, feladatlapok is készültek (*Mészáros, Németh és Pukánszky, 2005*), így az 1962-es Tanterv és Utasításhoz (*Miklósvári, szerk. 1962*) kapcsolódóan az ének-zene tantárgy is kiegészült ének-zenei munkafüzetekkel (*Hegyí, 1964; Kovács, 1963, 1966; Lugossy és Petneki, 1964b, 1965a; Péter és Petneki, 1965b, 1966b*).

a, Az ötödik osztály ének-zenei munkafüzete (*Lugossy és Petneki, 1964b*) a 16. feladatban *Bach*-nak az ötödik osztályos ének-zene tankönyvből (*Lugossy és Petneki, 1964a*) megismert Menüettjével foglalkozik: „Szedjük betűből kottába a tankönyvünk 18. oldalán levő Menüett dallamát!” (*Lugossy és Petneki, 1966b. 10. o.*). A munkafüzet – az eredetileg G-dúr hangnemű– Menüett első ütemének lekottázását C-dúrban kezdi el, a folytatásban a tanulóknak kell kottával kitölteniük az üres ütemeket. Az osztály nevelői kézikönyve (*Lugossy és Petneki, 1964c*) szerint az írásbeli feladat elkezdése előtt célszerű megállapítani a gyerekekkel, hogy a *Bach*-részlet első nyolc üteméből hány ismétlődik meg a második nyolc ütemben.¹⁰ A kottaírás feladatának helyes megoldása után a tanulók előbb elénekelhetik a részletet, majd sor kerülhet annak hangszeres bemutatására, végül az osztály a hanglemezejről újból meghallgathatja a Menüettet.

Az ötödik osztályos munkafüzet (*Lugossy és Petneki, 1964b*) két zenehallgatási szemelvényt, *Bartók* Este a székelyeknél című kompozíciójával és *Prokofjev* Péter

---

¹⁰ A Menüett 1–12. üteme a tankönyvben (*Lugossy és Petneki, 1964a*) folyamatosan van lejegyezve, míg a munkafüzetben (*Lugossy és Petneki, 1964b*) a *prima* és *seconda volta* megoldást választották a szerzők.

és a farkas című zenés meséjével kiemelten foglalkozik, e két mű esetében külön ezekre a zeneművekre szabott úgynevezett „zenehallgatási adatlapot” kell kitölteniük a tanulóknak. Az osztály további zenehallgatási szemelvényei közül négyről tölthetnek még ki „zenehallgatási adatlapot” a tanulók a munkafüzet 27–28. oldalán (uo.) – erre a célra *Bach* műveiből is válogathattak a nevelők. A feljegyzendő adatok:

„A szerző: ....

A mű címe:...

Előadja: ...

Az előadás módja:...

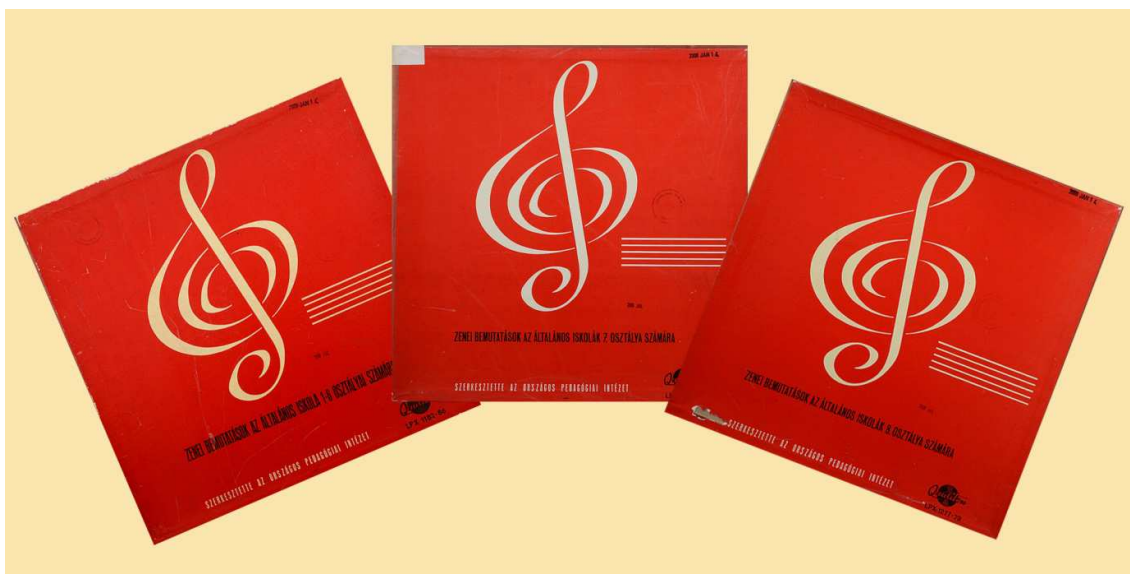
Mit fejez ki a mű?:.....

Téma: ...”¹¹ (uo. 27–28. o.)

b, A hetedik osztályos ének-zenei munkafüzetben (*Péter és Petneki*, 1965b) kevesebb feladattal lehet találkozni, a barokk zeneművekhez például konkrétan egy feladat sem kapcsolódik, viszont a munkafüzet 9–10. oldalán „Zenehallgatás” felirattal öt, az osztály zenehallgatási anyagában szereplő szemelvény néhány adatának feljegyzését kéri a munkafüzet. Az első „zenehallgatási adatlap” (uo. Mf. 18.) egyértelműen *Csajkovszkij* IV., f-moll szimfóniájának IV. tételére „lett szabva”, de a második, harmadik, negyedik és ötödik „zenehallgatási adatlap” kitöltésénél a nevelők szabadon választhattak az osztály többi zenehallgatási szemelvénye közül, így, akár *Bach* egyik művének az adatait is rögzíthették a tanulókkal a munkafüzetükben. A rögzítendő adatok megegyeznek az ötödik osztálynál bemutatott példával.

---

¹¹ Az erre a célra közölt üres kottasorban magát a témát le is kell kottáznuk a gyerekeknek (*Lugossy és Petneki*, 1964b.)

Hanglemezek

a, Az ötödik osztályos ének-zene tankönyvből (*Lugossy és Petneki, 1964a*) megismert *Bach*-Menüett az ötödik osztályos hanglemez (OPI, szerk.1964b) I./2. blokkjában hangzik el.¹² Miként a tankönyvből már kiderült, ezen az egy művön keresztül három hangszer hangját ismerik meg a tanulók: a zongoráét, a hegedűét és a fuvoláét.¹³ *Bach* Menüettjét először *Hernádi Lajos* szólaltatja meg zongorán (játékidő: 1'29"), majd *Miklós György* zongorakíséretével *Komlós Péter* hegedűn (időtartam: 1'31"), végül *Szebenyi János* fuvolán, öt szintén *Miklós György* kíséri zongorán (a felvétel hossza: 1'50"). *Bach* Menüettje eredetileg billentyűs hangszerre (csembalóra) íródott; a hegedűn és fuvolán való megszólaltatásakor nem kell különösebb átíratra/átdolgozásra gondolni: a hegedű és a fuvola, mint dallamjátszó hangszerek a felső szólamot, a dallamot, vagyis a jobb kéz szólamát játsszák, míg a zongorakíséret a basszusra, a bal kéz szólamára szorítkozik.

¹² 2016 elején a Hungaroton az 1962-es, általános iskolai zenehallgatás céljára készült hanglemezsorozatából néhány zenehallgatási szemelvényt megosztott az egyik közösségi videómegosztó portálon, így az ötödik osztályos hanglemezen (OPI, szerk. 1964b) megszólaló *Bach*-Menüett itt is hallható szóló zongorán (<https://www.youtube.com/watch?v=U6SRUikDJ3M> Letöltés: 2018. január 28.), hegedűn és zongorán (<https://www.youtube.com/watch?v=-AteqQSi1UA> Letöltés: 2018. január 28.), illetve fuvolán és zongorán (<https://www.youtube.com/watch?v=KTeButWeiFA> Letöltés: 2018. január 28.).

¹³ Az ötödik osztályos tananyagban még egy zenemű szerepel, amely mindhárom hangszeren elhangzik, bár eredetileg szóló zongoraműről van szó: *Bartók*nak a *Mikrokozmosz* II. kötetében (*Bartók*, ©1940) szereplő *Délszlávok* című kompozícióját a zongora mellett hegedű és fuvola is megszólaltatja (OPI, szerk. 1964b). Mindkét kompozíció esetében egyértelműen a hangszínhallás fejlesztése a cél.

Az ötödik osztályos hanglemezt (OPI, szerk. 1964b) kísérőfüzete ki is emeli a *Bach*-Menüettel kapcsolatos feladatokat: „A zongora hangszíneének ismertetése”, „A hegedű hangszíneének ismertetése”, illetve „A fuvola hangszíneének ismertetése” címek alá vannak besorolva az előbb említett felvételek. A hanglemezen úgynevezett összekötő szövegek is elhangzanak *Sulyok Mária* tolmácsolásában (uo.): így a *Bach*-mű megszólaltatásai előtt, a narrátor segítségével, még közelebbről ismerkedhetnek meg a gyerekek a három hangszerrel. Jellemzően egy-egy magyar népdal többszöri eljátszásával mutatják be a gyerekeknek az adott hangszer hangterjedelmét – itt elsősorban az emberi, főként a gyermeki hangmagasságból indulnak ki –, valamint azt, hogy mire képes még az adott hangszer (a zongora például egyszerre több hangot is meg tud szólaltatni, a hegedűn lehet vonóval, hangfogóval és pengetve játszani).

b, A hetedik osztályos ének-zene tankönyvből (*Péter és Petneki*, 1965a) megismert *Bach*-művek közül a h-moll szvit Polonéza a hetedik osztályos hanglemezt (OPI, szerk. 1965) III./10. blokkjában csendül fel a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának előadásában, fuvolán közreműködik *Juhos József*, vezényel *Erdélyi Miklós*, a játékidő 3'16". A D-dúr szvit Air tételét (III./11. blokk) a Magyar Állami Hangversenyzenekar adja elő *Sándor Frigyes* vezényletével, az előadás időtartama 3'38". A g-moll Polonéz ezúttal csembalón szólal meg *Margittay Sándor* előadásában (III./12. blokk, 1'18"). A hetedik osztályos hanglemezt (OPI, szerk. 1965) kísérőfüzete szerint a hanglemezt összekötő szövegeit *Körmendy László* mondja el, de csak az újonnan megismerendő hangszereket bemutató blokkokban lehet a narrátorral találkozni – az új zenehallgatási szemelvényeknél, így *Bach* műveinél sem hangzik el semmilyen információ, még a zeneszerző neve és művének címe sem.

A hetedik osztályos hanglemezt (OPI, szerk. 1965) IV./23. blokkja ismétlő/gyakorló feladatot is ad a gyerekeknek: „Ismerjük fel a műveket és az előadói apparátust!” (uo.) Az osztály zenehallgatási anyagában megismert öt zenehallgatási szemelvény, köztük *Bach* h-moll zenekari szvitjének Polonéz tételét kell először felismerniük, majd utána a felismert mű előadói apparátusát megnevezniük.

Összegzés

Az 1960-as évek általános iskolai zenehallgatási programján belül összesen 133 zenehallgatási szemelvényt ismerkednek meg a tanulók a tankönyvek, munkafüzetek és mindenek előtt a hanglemezek segítségével. (A 133 zenehallgatási szemelvény mind új szemelvény, az ismétlések és a gyakorlások nem szerepelnek ebben az összesítésben.) A legrégebbi zenetörténeti korszakot a barokk jelenti, az a barokk zene, amelyet egyedül *J. S. Bach* képvisel – mindössze hat (!)¹⁴ zenehallgatási szemelvényt. A korábbi korszakok – az őskor, az ókor, a középkor és a reneszánsz zenéje – teljesen hiányoznak ebből a zenehallgatási programból. A barokk korszakot követő bécsi klasszika, romantika és XX. század zenéje jóval több zeneművel van jelen a palettán: legtöbbször a XX. századi szemelvény (61 tétel, 46%), ezt követi a romantika (39 tétel, 29,5%), majd a bécsi klasszika (20 tétel, 15%). Az egyéb kategória¹⁵ (7 tétel, 5%), végül a barokk zene¹⁶ (6 tétel, 4,5%) zárja a sort. A barokktól a XX. századig nagyon szűkek a korszakhatárok és messze nem kiegyenlített az egyes zenetörténeti korok bemutatása. Látszólag ugyan jól megférnek egymás mellett a különböző korszakokat képviselő zeneszerzők; a hetedik és nyolcadik osztályos, részletesebben tárgyalt zeneszerzők névsora például azt mutatja, hogy a barokktól a XX. századig minden stílusirányzat együtt jelenik meg ebben a zenehallgatási programban, de hogyan alakulhat így ki a tanulóknál egyfajta történelmi szemlélet?...

A tankönyvírók és a hangzó anyag összeállítói a barokk zenéről tanultakkal egyfelől a tanulók hangszínhallását fejlesztik az ötödik osztályban, másfelől a zenetörténet egyik legjelentősebb zeneszerzője néhány jelentős művének részletét és életének epizódját mutatják be a hetedik osztályos diákoknak.

Az 1962-es Tanterv és Utasítást (*Miklósvári*, szerk. 1962) az 1977-es Általános iskolai nevelés és oktatás terve (*Szebenyi*, főszerk. 1981) elnevezésű tanterv követte,

---

¹⁴ *Bach* G-dúr Menüettje az ötödik osztályos tananyagból (*Lugossy és Petneki*, 1964a; OPI, szerk. 1964b) három zenehallgatási szemelvénynek lett számolva, mivel – funkciója szerint – három különböző előadásban hangzik el, így, a hetedik osztályos további három *Bach*-tétellel együtt lett hat a barokk zenei szemelvények száma.

¹⁵ Az egyéb kategóriába olyan zenehallgatási szemelvények kerültek, amelyeket máshová nem lehetett besorolni, például az ötödik osztályban (*Lugossy és Petneki*, 1964a; OPI, szerk. 1964b) megismerkednek a gyerekek *Bartók* *Katonanóta* című népdalfeldolgozásával, ugyanakkor az osztály hanglemmezén (uo.) elhangzik a feldolgozás alapjául szolgáló magyar népdal is („Fiumei kikötőben...”), amit csak ebbe az „egyéb” kategóriába lehetett besorolni.

¹⁶ A szóló billentyűs műveket –G-dúr Menüett, g-moll Polonéz –, amelyeknek a hitelességével kapcsolatban újabban kétségek merültek fel, az 1960-as években még *J. S. Bach* kompozícióinak tekintették, ezért a korszak általános iskolai zenehallgatási programjának vizsgálatakor a barokk korszaknál és *J. S. Bach* neve alatt kerültek beszámításra.

melynek nyomán újfent megújult az általános iskolai ének-zene tanítás, benne a zenehallgatási programmal: az új ének-zene tankönyvek (*Lantos és Lukin*, 1978, 1980a, 1980b; *Tegzes*, 1981; *Riznerne és Ördög*, 1982, 1983; *Lukin és Lukin*, 1984, 1985) mellett új zenehallgatási hanglemezsorozat (*Zrínyi Nyomda*, 1979; *Laczó*, szerk. 1980, 1981; *Tarcai*, szerk. 1983a, 1983b; *Laczó*, 1984, 1985) készült, amely mind minőségben, mind mennyiségben több zenehallgatást jelentett az 1960-as évekhez képest. A zenetörténet, így többek között a barokk zene bemutatása is nagyobb hangsúlyt kapott az új zenehallgatási programban. Az a fejlődés, ami az ének-zene órai gépi zenehallgatással az 1960-as években elkezdődött, nem állt meg, napjainkban is tart, mindazonáltal talán érdemes időnként visszatérni a gyökerekhez és egy pillantást vetni a megtett útra.

Irodalom:

Jogszabály:

Az ideiglenes nemzeti kormány 6650/1945. M.E. számú rendelete az általános iskola szervezése tárgyában. *Köznevelés*, 1. 4. sz. 17.

Tantervi tervezet:

Művelődésügyi Minisztérium Alsófokú Főosztálya és Pedagógiai Tudományos Intézet (szerk. 1961): *Az általános iskola tartalmi továbbfejlesztésének vitaanyaga*. I. kötet: Tantervi tervezetek (kézirat). II. kötet: Tanulmányok (kézirat). Tankönyvkiadó, Budapest.

Tanterv:

Miklósvári Sándor (szerk. 1962): *Tanterv és Utasítás az általános iskolák számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szebenyi Péter (főszerk. 1981): *Az általános iskola oktatási és nevelési terve*. 2. kiadás. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.

Tanterv, 1946: *Tanterv az általános iskola számára*. Kiadta a magyar vallás-és közoktatásügyi miniszter 75.000/1946. V.K.M. számú rendeletével. Országos Köznevelési Tanács, Budapest.

Tanterv, 1950: *Tanterv az általános iskolák számára*. A Vallás-és Közoktatásügyi miniszter 1220–10./1950. VKM számú rendelete. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest.

Tanterv, 1956: *Tanterv és Utasítás az általános iskola I–IV. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Tanterv, 1958: *Tanterv az általános iskola V–VIII. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Tankönyvek:

A Tanterv és Utasításhoz (Miklósvári, szerk. 1962) készült énekeskönyvek és ének-zene tankönyvek:

Dobray István és Kovács Lajos (1963): *Énekeskönyv az általános iskolák harmadik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Dobray István és Kovács Lajos (1964): *Énekeskönyv az általános iskolák negyedik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hegy József és Kovács Lajos (1964): *Énekeskönyv az általános iskolák második osztálya számára*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1964a): *Ének-zene. Tankönyv az általános iskolák ötödik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1964d): *Ének-zene. Tankönyv az általános iskolák hatodik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1965a): *Ének-zene. Tankönyv az általános iskolák 7. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1966a): *Ének-zene. Tankönyv az általános iskolák 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Az 1977-es Általános iskolai nevelés és oktatás tervéhez (Szabenyi, főszerk. 1981) készült ének-zene tankönyvek:

Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné (1978): *Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné (1980a): *Ének-zene az általános iskola 2. osztálya számára*. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné (1980b): *Ének-zene az általános iskola 3. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lukin László és Lukin Lászlóné (1984): *Ének-zene az általános iskola 7. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lukin László és Lukin Lászlóné (1985): *Ének-zene az általános iskola 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Riznerné Kékesi Mária és Ördög László (1982): *Ének-zene az általános iskola 5. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Riznerné Kékesi Mária és Ördög László (1983): *Ének-zene az általános iskola 6. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Tegzes György (1981): *Ének-zene az általános iskola 4. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Munkafüzetek:

Hegy József (1964): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák második osztálya számára*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács Lajos (1963): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák harmadik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács Lajos (1966): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák negyedik osztálya számára*. Harmadik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1964b): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák ötödik osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1965a): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák hatodik osztálya számára*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1965b): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák 7. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1966b): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Nevelői kézikönyvek:

Hegy József és Kovács Lajos (1963): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák első osztályában tanító nevelők számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács Lajos és Péter József (1963a): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák második osztályában tanító nevelők számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács Lajos és Péter József (1963b): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák harmadik osztályában tanító nevelők számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács Lajos és Péter József (1964): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák negyedik osztályában tanító nevelők számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1964c): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák ötödik osztályában tanító nevelők számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Lugossy Magda és Petneki Jenő (1965b): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák 6. osztályában tanító nevelők számára.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1966c): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák 7. osztályában tanító nevelők számára.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Péter József és Petneki Jenő (1967): *Ének-zene. Kézikönyv az általános iskolák 8. osztályában tanító nevelők számára.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Zenehallgatási lemezek:

A Tanterv és Utasításhoz (Miklósvári, szerk. 1962) készült hanglemezek:

Országos Pedagógiai Intézet (1964a. szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 1–4. osztálya számára.* Összeállította Kovács Lajos. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

Országos Pedagógiai Intézet (1964b. szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 5. osztálya számára.* Összeállította Lugossy Magda és Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

Országos Pedagógiai Intézet (1964c. szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 6. osztálya számára.* Összeállította Lugossy Magda és Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

Országos Pedagógiai Intézet (1965. szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 7. osztálya számára.* Összeállította Péter József és Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

Országos Pedagógiai Intézet (1966. szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 8. osztálya számára.* Összeállította Péter József és Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

Az általános iskolai nevelés és oktatás tervéhez (Szabenyi, főszerk. 1981) készült hanglemezek:

(1979): *Zenehallgatás általános iskola 1–2. osztály.* Zrínyi Nyomda, Budapest.

Laczó Zoltán (szerk. 1980): *Zenehallgatás általános iskola 3. osztály.* Hungaroton.

Laczó Zoltán (szerk. 1981): *Zenehallgatás általános iskola 4. osztály.* Hungaroton.

Laczó Zoltán (szerk. 1984): *Zenehallgatás általános iskola 7. osztály.* Hungaroton.

Laczó Zoltán (szerk. 1985): *Zenehallgatás általános iskola 8. osztály.* Hungaroton.

Tarcai Zoltán (szerk. 1983a): *Zenehallgatás általános iskola 5. osztály.* Hungaroton.

Tarcai Zoltán (szerk. 1983b): *Zenehallgatás általános iskola 6. osztály.* Hungaroton.

További irodalom:

- Bartha Dénes (1960): *Johann Sebastian Bach*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.
- Emery, W., Wolff, Ch, és Temperley, N. (©1989): Johann Sebastian Bach. In: Stanley Sadie (szerk.): *Grove monográfiák. A Bach-család*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest. 57–244.
- Györgyiné Koncz Judit (2007): *A zenei nevelés tantervi szabályozása*. Károli Egyetemi Kiadó.
- Ittész Mihály (1997): Zenei nevelés az általános képzésben. In: Báthory Zoltán és Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon III. kötet*. Keraban Könyvkiadó, Budapest. 679–680.
- Kiss Henriett (2017): Az általános iskolai zenehallgatás kezdetei (1945–1948). http://www.parlando.hu/2017/2017-3/Kiss_Henriett-Az_iskolai_zenehallgatás_kezdetei.html
Letöltés: 2018. január 30.
- Kiss Henriett (2016): Zenehallgatás az alsó tagozatos ének-zene órákon. Nevelői kézikönyvek elemzése (1962) <http://www.parlando.hu/2016/2016-1/KissHenriett.htm> Letöltés: 2018. január 30.
- Kiss Henriett (2013): Zenehallgatás az általános iskolában. Új szaktudás kihívása előtt az énektanítók. *Iskolakultúra*, 5–6. sz. 22–32.
- Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2005): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Péterffy Ida (1959): *Kis történetek nagy zeneszerzőkről*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- Péter József (1961): Tájékoztató az általános iskolai zenei nevelés tantervi tervezetéről. In: *Énektanítás*, 1. sz. 1–7.
- Szabó Helga (1991): *A magyar énektanítás kálváriája*. A szerző magánkiadása.

Kották:

- Bach, Johann Sebastian (1967): *Vier Ouvertüren (Orchestersuiten)*. Herausgegeben von Heinrich Besseler und Mitarbeit von Hans Grüss. Johann Sebastian Bach Neue Ausgabe Sämtlicher Werke. Herausgegeben vom Johann-Sebastian-Bach-Institut Göttingen und vom Bach-Archiv Leipzig. Serie VII: Orchesterwerke Band 1. VEB Deutscher Verlag für Musik, Leipzig.
- Bach, Johann Sebastian (1957): *Die Klavierbüchlein für Anna Magdalena Bach (1722 und 1725)*. Herausgegeben von Georg Dädelsen. Johann Sebastian Bach Neue Ausgabe Sämtlicher Werke. Herausgegeben vom Johann-Sebastian-Bach-Institut Göttingen und vom Bach-Archiv Leipzig. Serie V: Klavier-und Lautenwerke Band 4. VEB Deutscher Verlag für Musik, Leipzig

Bartók Béla (©1940): *Mikrokozmosz zongorára II.* Editio Musica Budapest.

Internetes hivatkozások:

Menüett J. S. Bach Kottáskönyvéből:

<https://www.youtube.com/watch?v=U6SRUjkDJ3M> Letöltés: 2018. január 28.

Menüett J. S. Bach Kottáskönyvéből hegedűre és zongorára:

<https://www.youtube.com/watch?v=-AteqQSi1UA> Letöltés: 2018. január 28.

Menüett J. S. Bach Kottáskönyvéből fuvolára és zongorára:

<https://www.youtube.com/watch?v=KTeButWeiFA> Letöltés: 2018. január 28.